

ΠΑΝΟΣ ΜΙΧΕΛΗΣ

Η ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΚΛΗΡΟΥ

ΑΘΗΝΑ 2019

Η ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΚΛΗΡΟΥ

Ο ποιητής-λογοτέχνης Πάνος Μιχελής γεννήθηκε στην Αθήνα το 1968. Η γενιά του κατάγεται από τα Κομητάτα Ερύσσου της Κεφαλονιάς. Μετά από τις εγκύκλιες σπουδές του στράφηκε στις Δομικές Εφαρμογές, με ειδίκευση στα κτηριακά και συγκοινωνιακά έργα (1986 – 1989). Παρακολούθησε σεμινάρια μεγάλης χρονικής διάρκειας, σε ηλεκτρονικούς υπολογιστές και πληροφοριακά συστήματα, με ειδίκευση στα Μεγάλα Συστήματα Ηλεκτρονικών Υπολογιστών. Ζει και εργάζεται στην Αθήνα σε μεγάλη εταιρεία με πολλά κατασκευαστικά έργα στον αραβικό χώρο. Συμμετείχε επί σειρά ετών, μαζί με τον αγωνιζόμενο ορθόδοξο κλήρο, στην Παγκληρική Παλλαϊκή Αγωνιστική Κίνηση. Αρθρογραφεί σε διάφορες εφημερίδες, σε περιοδικά, καθώς και στο διαδίκτυο, εκφράζοντας κοινωνικούς και πολιτικούς προβληματισμούς και αναλύοντας τις διάφορες πτυχές της σύγχρονης ζωής. Ταξιδεύει συχνά σε χώρες της Ευρώπης και χώρες του Τρίτου Κόσμου. Συμμετείχε σε διεθνή συνέδρια για το καλό του εργατικού κινήματος και των λαϊκών ελευθεριών. Είναι μελετητής του ποιητικού λόγου και της νεοελληνικής φιλολογίας. Έχει συμμετάσχει σε θεατρικές παραστάσεις. Εμφανίζεται για έκτη φορά στα ελληνικά γράμματα με την παρούσα μελέτη του σχετικά με την καθημερινή ενδυμασία του ορθοδόξου κλήρου, της οποίας –χάρη ευρύτερης διάδοσης– **επιτρέπει ελεύθερα την ανατύπωση και τη με οποιοδήποτε μέσο αναπαραγωγή.**

ISBN 978-618-84528-1-7

εικόνα εξωφύλλου: Ιερέας του Πατριαρχείου Κωνσταντινούπολης, *Σχεδιάσμα του Μπλε Τζαμιού*, του Γεράσιμου Πιτζαμάνου, υδατογραφία σε χαρτί, 1818/1820 (συλλογή Εθνικού Ιστορικού Μουσείου).

*Πότε άρχισαν οι κληρικοί να φορούν ράσα;
Ποια είναι η Παράδοση της Εκκλησίας;
Τι διδάσκει η ορθόδοξη θεολογία;
Ποιες είναι οι πρακτικές συνέπειες;*

Απέναντι στα ερωτήματα αυτά καλούμαστε να σταθούμε με σοβαρότητα και να τα απαντήσουμε χωρίς εμπάθεια, όσο το δυνατόν αντικειμενικότερα.

Ας δούμε όμως το θέμα αναλυτικά:

ΙΣΤΟΡΙΚΑ Η ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΚΛΗΡΟΥ

Οι κληρικοί μέχρι τον 4^ο αιώνα, εκτός λατρευτικής σύναξης φορούσαν τα ίδια ενδύματα με τους λαϊκούς, χωρίς καμία διαφορά.

Από τον 4^ο αιώνα και μετά, λόγω της επιρροής του μοναχισμού στη ζωή της Εκκλησίας, οι κληρικοί συνέχισαν μεν να φέρουν την ίδια ενδυμασία με τους

λαϊκούς, μαύρου όμως χρώματος (αν και αυτό δεν ήταν απόλυτο, καθώς έχουμε μαρτυρίες πως φορούσαν και λευκά και γκρι ενδύματα).

Τον 5^ο αιώνα στη Γαλατία, οι επίσκοποι φόρεσαν διακριτικό ένδυμα. Στο γεγονός αυτό ο πάπας της Ρώμης Κελεστίνος αντέδρασε έντονα και τόνισε ότι η διαφορά του κληρικού από τους λαϊκούς πρέπει να είναι στην παιδεία και στη συμπεριφορά και όχι στην ενδυμασία (Mansi, *Concilia*, IV, 465).

Από τον 6^ο αιώνα, με την έναρξη της παραγωγής μεταξιού στο Βυζάντιο, δημιουργούνται πολυτελή ενδύματα, τα οποία απαγορεύονται στους κληρικούς και υποχρεούνται να φορούν τα ίδια μεν ενδύματα με τους λαϊκούς, αλλά με απλή και σεμνή εμφάνιση και με σοβαρό χρωματισμό (ο 27^{ος} κανόνα της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου και ο 16^{ος} κανόνα της Εβδόμης Οικουμενικής Συνόδου έχουν αυτό ακριβώς το νόημα και δεν ορίζουν για τον κλήρο κάποια άλλη νέα ενδυμασία).

Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, το αντερί και το ράσο (εξώρασο) ήταν ενδύματα τα οποία φορούσαν και οι κοσμικοί άρχοντες. Αυτά άρχισαν και οι κληρικοί να τα φορούν στα δύσκολα εκείνα χρόνια κατά μίμηση των κοσμικών αρχόντων, ώστε να απολαμβάνουν και αυτοί παρόμοιας τιμής (το

ράσο μάλιστα άρχισαν να το φορούν από το 1669 μόνο οι άγαμοι κληρικοί). Τα ενδύματα αυτά βέβαια διέφεραν από τα αντίστοιχα απλά και μαύρα μοναχικά ενδύματα (βλέπε εικόνα κληρικού εξωφύλλου).

Από το 18^ο αιώνα –και κυρίως από της συνθήκης του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774)– πολλοί κληρικοί και ιδιαίτερα αρχιερείς, αρχίζουν να φορούν πολυτελή και χρυσοστόλιστα ενδύματα των κοσμικών αρχόντων της εποχής. Αντίδραση σ’ αυτήν την κατάσταση υπήρξε η κίνηση του Νεοφύτου Δούκα, ο οποίος με υπόμνημά του στον Οικουμενικό Πατριάρχη Κύριλλο ΣΤ΄ πρότεινε την επιβολή του μοναχικού ράσου για όλους τους ορθόδοξους κληρικούς.

Απαντώντας στην πρόταση αυτή το 1815 ο Ιγνάτιος, Μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας, καυτηριάζει την εισαγωγή της μοναχικής ενδυμασίας στους κληρικούς ως νεωτερισμό αντίθετο με την παράδοση της Εκκλησίας. Λέει σχετικά: «Διατάζοντάς τα όλα όπως του αρέσουν και κατά το δοκούν, έρχεται ο μεταρρυθμιστής μας και στο θέμα της ενδυμασίας, και θέλει τώρα να ντύσει τους αρχιερείς μας με το ένδυμα των μοναχών που μένουν στα μοναστήρια. Κι αυτό γιατί; Είναι μήπως παλαιά συνήθεια της Εκκλησίας; Όχι, καθώς στους πρώτους αιώνες ο

Αφρικανός, ο Αιγύπτιος και ο Ρωμαίος κληρικός δεν είχαν το ίδιο ένδυμα, αλλά ο καθένας φορούσε εκείνο του τόπου του. Μόνο στην εκκλησία οι εκκλησιαστικές στολές και τα ιερά άμφια υπήρξαν και υπάρχουν τα ίδια, και αυτή μόνο η ενδυμασία ενώνει και διακρίνει παντού το ιερατικό τάγμα» («Απολογία Ιστορική Και Κριτική Υπέρ Του Ιερού Κλήρου Της Ανατολικής Εκκλησίας Κατά Των Συκοφαντιών Του Νεοφύτου Δούκα», 1815, σελ. 76-77, απόδοση στη δημοτική).

Μετά την απελευθέρωση, η Ιερά Σύνοδος με την υπ' αριθμόν 4821/28 Μαΐου 1855 εγκύκλιό της, επέβαλε στους κληρικούς να φορούν ενδύματα μαύρου ή άλλου σοβαρού σκούρου χρώματος, τους απαγόρευσε δε ρητώς τη φουστανέλα. Με την απαγόρευση της φουστανέλας και την επιβολή σκούρων χρωμάτων, οι κληρικοί πλέον ωθούνται προς το αντερί και το ράσο, τα οποία σιγά-σιγά επικρατούν.

Συνοψίζοντας:

Μέχρι την Τουρκοκρατία οι κληρικοί φορούσαν τα ίδια ρούχα με τους λαϊκούς, αλλά με απλή και σεμνή εμφάνιση και με σοβαρό χρωματισμό.

Κατά την Τουρκοκρατία άρχισαν οι κληρικοί

να φορούν τα ενδύματα των κοσμικών αρχόντων, ώστε να απολαμβάνουν –κυρίως από τους Τούρκους– παρόμοιας τιμής.

Με το νέο ελληνικό κράτος, η Ιερά Σύνοδος (1855) απαγορεύει τη φουστανέλα και επιβάλλει το σκούρο χρώμα. Σιγά-σιγά το αντερί και το ράσο επικρατούν.

Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΚΛΗΡΟΥ

Και τίθεται αμείλικτο το ερώτημα: Γιατί τόσους αιώνες η Εκκλησία δεν δεχόταν οι κληρικοί εκτός λατρευτικής σύναξης να φέρουν ξεχωριστή ενδυμασία και μόνο στη λατρεία καθιέρωσε να φορούν άμφια;

Το θέμα, φρονούμε, είναι βαθύτερο απ' ό,τι με την πρώτη ματιά φαίνεται. Ας προσπαθήσουμε να το αναλύσουμε:

Εκκλησία είναι η λατρευτική σύναξη, με κέντρο τη Θεία Ευχαριστία. Ο χριστιανός μέσα στον κόσμο είναι μέλος του κόσμου, μέσα στην Εκκλησία μέλος της βασιλείας του Θεού. Το να φέρουμε οι χριστιανοί (κληρικοί, αλλά –γιατί όχι;– και ψάλτες-αναγνώστες και παπαδάκια-τύπου υποδιακόνων) τις εκκλησιαστικές μας στολές στον κόσμο είναι εκκλη-

σιολογικά ανάρμοστο, είναι σαν να προσπαθούμε να μεταβάλουμε τη Σύναξη σε διεσπαρμένες ατομικότητες, να υποβιβάσουμε την Εκκλησία σε κόσμο, σαν να δίνουμε τα άγια τοις κυσί.

Στην Ορθόδοξη Εκκλησία επίσης –αντίθετα με τη Ρωμαιοκαθολική– δεν βλέπουμε το λειτούργημα της ιεροσύνης ως ατομικό και αυτοτελές από την εκκλησιαστική σύναξη (γι' αυτό και δεν λέμε: εγώ σε βαπτίζω, αλλά: βαπτίζεται). Το ότι η ιεροσύνη είναι ισόβια, δεν σημαίνει ότι είναι αυτόνομη και ατομική. Με το να φοράει ο κληρικός έξω από την εκκλησιαστική σύναξη (ή έστω το Ναό) ένα είδος στολής, είναι σαν να διακηρύττει ότι η ιεροσύνη του είναι ατομική και είναι ιερέας ανεξάρτητα από την εκκλησιαστική σύναξη.

ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ

Με το να φορούν οι κληρικοί στην καθημερινή τους ζωή διαφορετική ενδυμασία από τον υπόλοιπο κόσμο, ο λαός ψυχολογικά ταυτίζει τον κληρικό με την Εκκλησία και ταυτόχρονα διαχωρίζει την Εκκλησία από τον εαυτό του. Πρακτικά αποτελέσματα:

-Στους δρόμους των πόλεων, όπου ο κληρικός είναι άγνωστος μεταξύ αγνώστων, τον πλησιάζουν οι

εξαρτημένοι από τα ναρκωτικά και τον βρίζουν αν δεν τους δώσει χρήματα.

-Δεν μπορεί να βγει από το σπίτι του μαζί με τη γυναίκα του και τα παιδιά του, χωρίς όλοι να τους κοιτούν και να τους παρατηρούν (δεν μπορούν δηλαδή αυτός και η οικογένειά του να ζήσουν μια φυσιολογική ζωή).

-Η ψυχολογική ταύτιση από το λαό του κληρικού με την Εκκλησία, που προκαλεί το ράσο, κάνει τον κόσμο να σχολιάζει τον κληρικό και την οικογένειά του για το κάθε τι.

Ο έγγαμος κληρικός δεν είναι μοναχός. Δεν έχει απαρνηθεί τον κόσμο και τα εγκόσμια. Με το να φοράει ο κληρικός το ένδυμα των μοναχών, συνήθως δημιουργείται σύγχυση ανάμεσα στη ζωή που πρέπει να διάγει ένας μοναχός και στη ζωή που πρέπει να διάγει ένας κληρικός. Η αποταγή των εγκόσμιων, η κακοπάθεια, η στέρηση και το καθημερινό μαρτύριο, τα οποία οι μοναχοί υπομένουν οι ίδιοι εθελούσια, τους μετατρέπουν σε απάνθρωπους βασανιστές όταν προσπαθούν να τα επιβάλλουν στους άλλους. Το να υποχρεώνουμε τους κληρικούς και τις οικογένειές τους να ζουν σαν μοναχοί, απομονωμένοι και δακτυλοδεικτούμενοι από την κοινωνία, επί ποινή καθαιρέσεως, είναι αντιχριστιανικό και απάνθρωπο.

Αν εξ άλλου έπρεπε ο έγγαμος κληρικός να φέρει διακριτική στολή εκτός Ευχαριστιακής Συνάξεως, ώστε αυτός και η οικογένειά του να ωθούνται σε εξω-κοινωνική μοναχική ζωή, τότε αυτό θα έπρεπε να ισχύει για όλους τους χριστιανούς, καθώς στην ορθόδοξη θεολογία δεν υπάρχει ο κληρικαλισμός (ο κληρικός δηλαδή δεν χωρίζεται από την υπόλοιπη εκκλησιαστική κοινότητα, ο ιερέας είναι μεν πατέρας, διδάσκαλος και λειτουργός, αλλά συγχρόνως μέλος της Εκκλησίας όμοιο με τα άλλα). Ότι χριστιανικές υποχρεώσεις έχει ο κάθε χριστιανός, έχει και ο έγγαμος κληρικός.

Και ενώ το ράσο απομονώνει τον κληρικό, δεν του προσφέρει τουλάχιστον για αντιστάθμισμα έστω ένα θετικό, ούτε καν το σεβασμό του κόσμου (τα αρνητικά σχόλια που γίνονται για ορισμένους κληρικούς και για τους κληρικούς γενικά επιβεβαιώνουν αυτήν την αλήθεια). Δεν είναι το ράσο που κάνει τους ανθρώπους να αισθάνονται σεβασμό για τον κληρικό, αλλά η προσωπικότητά του. Αν ο κληρικός εμπνέει με τη στάση του και τη συμπεριφορά του σεβασμό, τον σέβονται είτε φοράει είτε δεν φοράει ράσο. Ας κοιτάξουμε επ' αυτού τους κληρικούς του εξωτερικού, οι οποίοι δεν υπολείπονται σεβασμού επειδή δεν φορούν στο δρόμο ράσο.

Κάποιοι ισχυρίζονται ότι το ράσο βοηθάει τον κληρικό να συναισθάνεται το λειτούργημά του και ότι τον προστατεύει από πειρασμούς, όπως οι μεταμεσονύκτιες διασκεδάσεις.

Το ράσο μέσα στο Ναό ίσως πράγματι να βοηθάει, όπως και τα άμφια, τους κληρικούς να αισθάνονται το λειτούργημά τους. Ποιος όμως θα μπορούσε να υποτιμήσει το πνευματικό επίπεδο των κληρικών τόσο πολύ, ώστε να ισχυρισθεί πως αν δεν φορούσαν στο δρόμο ράσο θα ξεχνούσαν ότι είναι κληρικοί; Ή μήπως το ότι οι κληρικοί μέσα στο σπίτι τους δεν φορούν ράσο, τους κάνει να ξεχνούν το λειτούργημά τους; Αλλά και αν ακόμα, υποθετικά, δεχθούμε πως κάποιοι κληρικοί είναι τόσο χαμηλού πνευματικού επιπέδου ώστε να ξεχνούν συνεχώς ότι είναι ιερείς, τότε θα μπορούσαν να φορούν οικειοθελώς ράσο μόνο αυτοί και όχι να επιβάλλεται υποχρεωτικά και στους άλλους.

Μερικοί επίσης κληρικοί διαπληκτίζονται στο δρόμο παρ' ότι φορούν ράσο. Αυτοί οι κληρικοί δεν θα ήταν καλύτερο να μη φορούσαν στο δρόμο ράσο; Και πέρα απ' τη συμπεριφορά των κληρικών στο δρόμο, η συμπεριφορά τους απέναντι στην οικογένειά τους και η διάπραξη όσων αμαρτιών δεν φαίνονται στο δρόμο, δεν επηρεάζεται από την υποχρεωτική

παντού ρασοφορία. Κι αυτό συμβαίνει γιατί η καρδιά του ανθρώπου, εάν δεν το θέλει ο ίδιος αλλά υποχρεώνεται από τις καταστάσεις, βρίσκει τρόπους να εκδηλώσει τα πάθη και τις κακίες της.

Κάποιοι πειρασμοί, όπως οι νυκτερινές διασκεδάσεις, αποσοβούνται σε κάποιο βαθμό από την υποχρεωτική ρασοφορία. Αν πάλι όμως κάποιος έχει ένα πάθος, ακόμα και αν το ράσο τον εμποδίζει, θα βρει, όπως είπαμε, κάποιο τρόπο να το ικανοποιήσει. Και αν δεν τα καταφέρει, στα μάτια του Θεού –αφού το επιθυμεί και θέλει να το πράξει– είναι σαν να το έχει πράξει. Αξία έχει να μη θέλουμε το κακό και να μην το επιθυμούμε.

Το να ταυτίζει ψυχολογικά ο λαός τον κληρικό με την Εκκλησία έχει και ένα ακόμα αποτέλεσμα: να μη διεκδικεί έλεγχο στα «εσωτερικά» θέματα της Εκκλησίας, δηλ. τόσο στη διοίκηση, όσο και στη διαχείριση των οικονομικών της. Τα οικονομικά σκάνδαλα που έχουν κατά καιρούς ακουσθεί δικαιολογούν το γιατί κάποιοι έχουν συμφέρον από την κληρικαλιστική αυτή ψυχολογία των πιστών. Οι δύο μεγάλοι πειρασμοί: του χρήματος και της εξουσίας, ίσως τελικά να είναι η πραγματική αιτία της υποχρεωτικής καθημερινής ρασοφορίας του κλήρου.

ΠΡΟΤΑΣΗ

Κατά τα ανωτέρω, αν και τόσο η ορθόδοξη θεολογία όσο και η μακραίωνη παράδοση της Εκκλησίας είναι σαφείς και απόλυτες υπέρ της κατάργησης της ρασοφορίας του κλήρου, η πρόταση του αιδιίμου Μητροπολίτη Περιστερίου Αλεξάνδρου, στον επίλογο του βιβλίου του «Η εξωτερική περιβολή του ορθόδοξου κληρικού», αποτελεί μια αποδεκτή χριστιανική συγκατάβαση από σεβασμό σε όσους επιμένουν στη χρήση του ράσου: «Ο Έγγαμος εφημεριακός κλήρος να μη εμποδίζεται να κάνει ελεύθερη χρήση ράσου και κοστουμιού εκτός Ιερατικών καθηκόντων».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΗΓΕΣ

-Mansi Giovanni Domenico, *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, tomus IV, Expensis Antonii Zatta Veneti, Florentiae 1760.

-Stackelberg Otto Magnus von, *Costumes & Usages des Peuples de la Grèce Moderne dessinés sur les lieux Par Le Baron O. M. De Stackelberg, Lithographiés Par Levilly & Publiés Par P. Marino*, Sr. e Ml. scr. & lith. Imprimerie de Senefelder, Paris χ.χ. (περίπου 1828).

-Ιγνάτιος, Μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας, *Απολογία Ιστορική Και Κριτική Υπέρ Του Ιερού Κλήρου Της Ανατολικής Εκκλησίας Κατά Των Συκοφαντιών Του Νεοφύτου Δούκα / Συγγραφείσα Παρά Κυρίλλου Κ. Κατ' Επίμονον Ζήτησιν Των Ομογενών*, χ.τ. (πιθανότατα Πίζα) 1815.

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

-Αλέξανδρος Καντώνης, Μητροπολίτης Περιστερίου, *Η εξωτερική περιβολή του ορθόδοξου κληρικού: ιστορική ανασκόπηση*, εκδ. Γραφίδα, Αθήνα 1978.

-Γκίκας Αθανάσιος, *Η αμφίεση του Ορθοδόξου Κλήρου, Ιστορία-Παρόν-Μέλλον*, εκδ. Μυγδονία, Θεσσαλονίκη 2001.

-Νικόλαος Πρωτοπαπάς, Μητροπολίτης Φθιώτιδος, *Η εμφάνιση και η συμπεριφορά του Ιερού Κλήρου σήμερα*, εκδ. Ι. Μητρόπολη Φθιώτιδος, Λαμία 2010.

-Παπαευαγγέλου Παναγιώτης Σ., *Η διαμόρφωσις της εξωτερικής εμφανίσεως του ανατολικού και ιδία του ελληνικού κλήρου*, διδακτορική διατριβή που υποβλήθηκε στη Θεολογική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1965.

-Πολύκαρπος Λιώσης, Μητροπολίτης Σισανίου και Σιατίστης, *Το ράσον ως κληρική περιβολή εν τη καθ' όλου Ορθοδόξω χριστιανική εκκλησία*, εκδ. Αθανασιάδης Δ., Σιάτιστα 1968.

-Σκορδάς Ευάγγελος, *Η ιστορική εξέλιξις της ενδυμασίας των Ορθοδόξων Ελλήνων κληρικών: ιστορική έρευνα*, Αθήνα 1971.

-Σκορδάς Ευάγγελος, *Το ράσο και η ιστορία του*, περιοδικό «Πνευματικοί Αντίλαλοι», Οκτ-Δεκ. 1997 / αρ. φύλλου 201, σελ 19-20.

Ιερέας και παπαδοπαίδι από χωριό στα περίχωρα της Θήβας. Έγχρωμη λιθογραφία του φιλέλληνα ζωγράφου Otto Magnus von Stackelberg (1787-1837), από το βιβλίο του *Costumes & Usages des Peuples de la Grèce Moderne...*, εκδ. Sr. e Ml. scr. & lith. Imprimerie de Senefelder, Παρίσι, περίπου 1828.